

Az Arányi testvérek: Arányi Adila és Arányi Jelly

III. rész

Adila és Jelly 1923 őszén Bach d-moll kettősversenyével kezdik a hangverseny-évadot – most már édesanyjuk nélkül.

Jelly decemberben Manchesterben játssza a Csajkovszkij koncertet, 1924. február 21-én pedig először lép fel a Filharmonikus koncerteken Mozart D-dúr hegedűversenyével (K. 211), Eugene Goossens vezényletével. A közönség háttartalan szeretete övezi, és amikor egy-két évvel később Beecham dirigálása mellett adja elő ugyanezt a versenyművet, az Evening Standard meg is írja, hogy „több mint fél tucat nagybőgőt töltöttek volna meg a rózsák, tulipánok és szegfűk, amit a közönségtől kapott, és jókora sétát kellett tennie, hogy valamennyit összegyűjtse.” (Lásd: Macleod: *The Sisters d' Arányi*, 144.l.)

Most olvassuk, hogyan ír az Arányi testvérek életrajzírója, Macleod Jelly és Ravel találkozásáról.

„Maurice Ravel Párizsban, a Ritz hotelben találkozott először Jellyvel, közös barátjuk, Mrs. Stoep révén. Amikor Londonban hallotta Jellytől a Bartók szonátát, (megj.: 1922. márc. 24.) megkérdezte, nem játszaná-e el *Sonate en Duo pour Violon et Violoncello* c. művét, amit előző évben írt, és amit André Mangeot és May Mukle már előadott. Jelly 1922 júliusában, a holland csellistával, Hans Kindlerrel adta elő *Lady Rothermere* házában, St. John's Woodban. Ezen a hangversenyen kizárólag Ravel művek hangzottak el, aki szintén jelen volt...

Ravel ekkor a *L'Enfant et les Sortilèges* c. művének írásával volt elfoglalva, amelynek bemutatóját 1924 végére tűzték ki. Monte Carloban (megj.: 1925-ben volt), de ezt félretette, hogy írjon egy darabot Jellynek. (Lásd: Norman Demuth: *Ravel*, London, 1947, 37.l.) M.D. Calvocoressi szerint ez egy, a magyar rapszódia stílusában írt mű volt, telve virtuóz lehetőségekkel. (Lásd: *Music and letters: When Ravel Composed to Order*, 1941, No. 1. 58.l.) A mű elnevezése *Tzigane* lett; és Madeleine Goss szerint ritkán játsszák, mivel kevesen rendelkeznek azzal a magas fokú technikával, amit annak jó előadása megkíván. (Lásd: *Bolero, The Life of Maurice Ravel*, New York, 1940, 194.l.) Jelly ezzel nem ért egyet. Hogy valami ismert, az is része a technikának, és »ma

mindenki játssza«. De maga Ravel írta neki március 13-án (megj.: 1924-ben): »Certain passages peuvent être d'un effect brillant à condition qu'il soit possible de les exécuter, ce dont je ne suis pas toujours certain.« (Bizonyos menetek briliáns hatást kelthetnek, feltéve, hogy meg lehet valósítani ezeket, és ez az, amiben nem mindig vagyok biztos.)

Ravel „Önéletrajzi vázlatok” címmel 1928-ban fogalmazta meg röviden életrajzát és addig elkészült műveinek áttekintését, ami a *La Revue Musicale* 1938 decemberi, Ravel különszámában jelent meg.

A Trigane-ról mindössze ennyit ír: „A Trigane virtuóz darab a magyar rapszódia stílusában.” (Lásd: Fábíán Imre: *A húszadik század zenéje*, Bp., 1966, 228. l.)

Maga Ravel soha nem rendelkezett olyan zongoratechnikával, amit a zongorakíséretes változat megkíván, és ezzel az első előadáson Henri Gil-Marchex lett megbízva. őt akkoriban »a francia zongoristák fiatalabb korosztálya fő reményiségének« neveztek. (Lásd: Macleod i.m. 300. l., 8. sz. jegyzet) A hegedűszólamot – amiről később egy mókás észak-amerikai kritikus azt írta, hogy »tele van kettősfogásokkal és olyasmivel, ami a virtuóz előadó számára olyan, akárcsak egy rossz álom« (megj.: egy koncertismertető műsorlapból, Massachusetts, Groton School, lásd Macleod i.m. 300. l.) – Jelly csak három és fél nappal azelőtt kapta kézhez, amikor játszania kellett.

Több téves állítás is elhangzott a *Tzigane*-al kapcsolatban, amit most helyesbíthetünk. Az első, hogy a megtanulására rendelkezésre álló ideje Jellynek annyi volt, miként már említettük, és nem két nap. (Megj.: amint azt a *The Times* állította Rollo H. Myers: *Ravel, Life and Work*, London, 1960, 67.l. alapján; lásd Macleod i.m. 300.l., 10. sz. jegyzet.) Másodszor, a *The Complete Book of Twentieth Century Music* és más, Ravelről szóló könyv szerint a *Tzigane* eredetileg hegedűre és luthéal-ra, egy orgona-szerű hangszerre (megj.: Macleod így írja: „an organ-like attachment to the piano”) lett írva. Jelly azonban biztosan állítja, hogy rendes zongorára lett írva. »Később« – mondja, »a zenekari változatnál szerepelt egy ilyesféle kis hangszer, de alig lehetett hallani.«

Rollo Myers elmondja, hogy amikor Miss Arányi átadta saját kottáját a szerzőnek, remélve, hogy tisztelete jeléül valami dedikációt ír bele, csalódottan olvasta a következő szavakat: »Arányi Jellynek – Maurice Ravel.« »Ez minden?« – kérdezte tőle. »Igen« – válaszolta Ravel, »ez minden, de az utókor számára.«

Visszagondolva, és kicsit talán sértve ettől a rá nem jellemző, neki címzett prima donna stílusú szóváltástól, Jelly elmondja: »Nem vártam tőle semmit. Így nem érhetett csalódás.« Ravel adott neki egy másik művet, amit Jelly nagyon értékel: a *Hommage a Gabriel Fouré* egy kottapéldányát, a maga és más muzikusok aláírásával, akik annak előadásában részt vettek...

Amint Pándi Mariann is említi (*Studia Musicologica*, 1979, 21, 346. l.) „Arányi Jelly 1924 április 26-án játszotta a *Tzigane*-t Londonban. Ekkor hangzott el a világon először.

Macleod leírja, hogy „maga a koncert több mint két óras volt és a jegyek drágák voltak: egy guinea-be, 12 shillingbe, vagy 5 shilling 9 pennybe kerültek. (Megj.: a hangversenyen többek között Ravel is közreműködött, a műsor utolsó száma a *Tzigane* volt, lásd: *Daily Telegraph*, 1924. ápr. 28., vö. Macleod i.m. 147. l. és 300. l. 12. sz. jegyzet.)

A *The Times* nem tudott mit kezdeni a *Tzigane*-al. Vajon paródiája volt ez a Liszt-Hubay-Brahms-Joachim féle magyar iskolának és a *La Valse* kategóriájába sorolható be, vagy pedig Ravel kitörési kísérlete volt abból a behatárolt körből, ami Ravel addigi működését jellemezte, és a szükséges vérátömlesztést adta munkájához? »De akárhogy is történt, ennek nincs nagy jelentősége.« A közönség nem vette figyelembe ezt a Ravellal kapcsolatos, zártkörű megítélést. A koncertlátogató számára a *Tzigane* fontos lett. És még mindig az, ha jó lehetőség adódik meghallgatni.

De a *The Times*-ban volt annyi jó érzés, hogy észrevette Jelly »elképesztő magabiztosságát«, megjegyezve, hogy a művet még briliánsabban adta elő, mint ahogy azt megírták. Amikor 1924 novemberében Jelly Párizsba ment, hogy zenekarral játssza el, Pierné vezényletével, és Ravel jelenlétében átszaladt a művön, egy helyen – ahogy mondja –

Kamarazenélés Arányi Adiláéknál Londonban

»glissando-t csinált, trillával«. Ravel egyik barátjához fordult és így szólt: »Je ne sais pas ce qu'elle fait, mais il me plaît.« (Nem tudom, mit csinál, de tetszik.)

A fenti eset kapcsán érdemes fellapoznunk Szigeti József (A hegedűről, Bp., 1974, 202–206. l.) „egyéni nyomozásra és kísérletezésre” biztató sorait Debussy 1917-es hegedűszonátájával kapcsolatban, valamint elolvasni a könyve 207. oldalán írottakat:

„... Ravel, aki 1923–27 között írta hegedűszonátáját (vagyis néhány évvel a Debussyé után), bőséggel használt »kiírt« glissandókat, amint – nagyjából ugyanabban az időben – Bartók is. Bartók Második Szonátája (1921) második tételében (25–27. ütem) ellenállhatatlan hatású glissandókat találunk (mellesleg, ezt a hatást egy szaktekintély »problematikus«-ként bélyegezte meg...):...”

Pándi Mariann (Magyar Zene, 1983/4, XXIV. évf. 4.sz., 430. l.) közlése nyomán idézzük most Raymond Charpentier 1924 dec. 1-én megjelent kritikáját a párizsi koncertről, amelyre a Chatelet termében került sor.

„... Azt hallottam, hogy a tegnapi szólistát, Arányi Jellyt Ravel az angoloknál ismerte meg olyan cigányos darabok előadása alkalmával, amelyekkel ott nagy sikert aratott. Talán azért írt ilyen darabot? A hegedűművész, aki feltehetően cseh [!], mint előadó és mint ihlető valóban úgy tolmácsolta a Tzigane-t, ahogyan azt a szerző óhajtotta. Ha a negyedik húron némely futam olykor kissé érdes volt, azért minden bizonnyal inkább a hangszer hibáztatható és még inkább a Chatelet terme, amely túlságosan hatalmas egy

fiatal leány számára, ha az mégoly energikus is... Ez a darab azokat a mintákat követi, amelyek annakidején megremegtették a halottakat, azokat a cigány búsongásokét, amelyek általában másképpen voltak szenvedélyesek, mint ál-amerikai követők. A helyi jellegű részletek, amelyeket Liszt alkalmazott magyar rapszódiaiban, tömegesen halmozódtak itt össze. »Cigány módra« írt mű, csupa mozgalmasság, hangszerezése telve gunyoros szellemmel. A Ravelra valló bájos és finom effektusok mellett finom utalás történik – szemmel láthatóan szándékosan – a cimbalom hangzására...”

De olvassuk tovább, mit ír Macleod (i.m. 147. l.).

„Úgy tűnik, némi zűrzavar volt a legelső zenekari előadás alkalmával. Fennmaradt a júliusi, augusztusi és szeptemberi levelezés a párizsi SociÉTé Indépendente és Jelly között arról, hogy Ravel szerette volna, ha évégett Jelly Párizsba jön. Panaszkodnak, hogy Jelly nem válaszol (mindig rossz levélíró volt), bár maga Ravel több levélben igyekezett rávenni, hogy jöjjön, emlékeztetve, hogy a mű ajánlása neki szól. A SociÉTé azt írja, hogy a fix időpontra lefoglalt terem tovább már nem tartható fenn. Jelly végül megkérdezi, hogy okt. 17-én és egy második alkalommal lehetséges-e koncertet tartani Párizsban. De ez hiú reménynek bizonyul, és az utolsó levél szerint egy másik hegedűst szerződtettek.

A kicsi, kifogástalanul öltözött figura (megj.: Ravel) – nagy és jól ápolt fejjel – rögtön, jól időzítve tudott szellemes lenni. Jellyt zavarta az áradozó rajongók tömege, akik Ravelt egyik londoni koncertje

után körülvették, és kedveskedve Cher Maître-nek (megj.: kedves mesternek) nevezték. Jelly Monsieur Maître-nek szólította. Igen, Mademoiselle Maîtresse? – volt a válasza. (Megj.: a humor lehetősége a szó eltérő jelentéseiből fakad: úrnő, gazdasszony, szerető, stb.)

Bár Ravel részt vett a párizsi próbákon, nem érezte elég jól magát ahhoz, hogy részt vegyen a november 30-i előadáson. A nyilvánosság előtt ideges lett, ami már kezdete volt annak az agorafóbiának (megj.: szabad térségben való szédüléssel roszullét), ami később arra készítette, hogy a mellékutkákat és ösvényeket keresse, ha egy városban közlekedett. Ez talán szimptomája lehetett az agytumornak, ami tragikus halálát okozta. De időnként feltűnt a nyilvánosság előtt, mint ahogy 1928-ban, Észak-Amerikában, Londonban szintén, Mrs. André házában, a Grosvenor Streeten. Még nem tudta menedzselni a Tzigane-t, ezért ő és Jelly egy szonátát próbáltak az Aeolian Hallban és elmentek ebédelni Kettnerékhez. (megj.: egy muzsikuskok által közkedvelt étterem)...

Jelly vitte el Ravelt a Mrs. Andrénál tartott zeneestélyre, aki amatőr zongorista volt és csodálattal összejeveleteket rendezett. Jelly felajánlotta, hogy ő és Adila ingyen játszanak, míg Ravel kapjon 50 guinea-t, ami igen nagy összeg volt akkoriban. A boldog háziasszony egy arany keresztet adott Jellynek.

Van egy szemléletes leírás Jellyről 1928-ból, amikor Antwerpenben játszotta a Tzigane-t. »A sápadt arcszín és a nagyon sötét haj volt minden, amit a zavaró árnyék arcából láttatni engedett. Hosszú hercegnői, fényűző, frivolán vörös, jó szabású ruhát viselt, hosszú mellénykével, bal lábát hátravetve, rendkívül ruganyosan, derékből, amolyan fiúsan kiegyenesedve, olyan volt, mint egy lángoló, rossz szellemet idéző látomás, ami átváltozott, egy helyben lebegett, majd hagyta, hogy teste ismét felszárnyaljon a zenével, hogy úgy mondjuk... És a vonó közben járta sátáni útját.« (Lásd: Neptune, 1928. márc. 31., vö. Macleod i.m. 148–149. l. és 300. l. 13.sz. jegyzet.)

Szeretett Ravelt játszani, és 1927-től gyakran adta elő hegedűszonátáját Myra Hess-szel... De jellemét illetően nem volt nagy véleménye Ravellről: magányos, üres életű embernek tartotta, aki csak édesanyjának szentelte életét. »Semmiben sem hitt« – mondja róla, »szomorú pesszimista volt«.

Maga Jelly soha nem volt pesszimista; sok hit lakozott benne. Szelleme és lelke oly nyitott volt hallgatói előtt, mint amennyire nyitva állt a zene számára: s ez

ritka, az eseményhez és a helyszínhez megfelelő alkalmazkodó-érzékkel ruházta fel...”

Végül, írásunk Ravellal és a Tzigane-al kapcsolatos részét Szigeti József soraival zárjuk (Beszélő húrok, Bp., 1965, 209–210. l.).

„Naplójegyzeteim megerősítik azt a feltevésemet, hogy Bartók hangversenyezése nagy hatással volt alkotómunkájára. Amikor »Kontrasztok« című, zongorára, hegedűre és klarinéra írt művét próbáltuk, azt mondta, hogy a mű kezdete a Ravel-szonáta »Blues« tételének hatására keletkezett, annak a szonátának nyomán, melyet oly sokszor játszottunk együtt...”

Elgondolkoztató kérdés, hogy jelentékeny zeneszerzők milyen mértékben hatottak egymásra (függetlenül attól, hogy kortársakról vagy különböző századok zeneköltőiről van-e szó). Nem tudnám megmondani, hogy mennyire hatott Bartók második szonátája – melyet Arányi Jelly 1922. április 15-én játszott Párizsban, Henri Prunieres házában (megj.: Bartók első hegedűszonátáját játszott, és 1922. április 8-án d.u. 5-kor Párizsban, koncerten, majd este 8-kor Prunieres házában.) – Ravel »Tzigane« című művére, mely 1924-ben keletkezett.

Ravel jelen volt azon az összejövetelen, csakúgy, mint Sztaravinszkij és Szymanowski is, és 1924-ben Arányi Jellynek ajánlotta a »Tzigane«-t, akitől annak idején Bartók szonátáját hallotta... Viszont ki tudhatja, hogy mennyiben járult hozzá a »Tzigane« Bartók első rapszódijának keletkezéséhez, melyet a mester 1927-ben vagy 28-ban szerzett és nekem ajánlott? Vajon ez a rapszódia, mely tősgyökeres népi motívumokon épült és persze merőben más, mint az úgynevezett cigányzene – nem tiltakozás volt-e az ellen a szintetikus ál-magyar zene ellen, amit a »Tzigane« jelképez? Csak sejtethjük az összefüggéseket, biztosat nem tudunk...”

*

1925. november 6-án, a Gerald Cooper Concert szervezésében kerül sor Vaughan Williams (1872–1958) Jelly számára írt, d-moll „Concerto Accademico”-jának bemutató előadására, Anthony Bernard vezényletével. (Lásd: Ursula Vaughan Williams: Ralph Vaughan Williams, a Biography, London, 1964, 156.l.)

„Vaughan Williams éveken át küldözgetett Jellynek szeretetteljes dicsérő, köszönő sorokat, vagy érdeklődött hogyléte iránt, és ezeket általában így írta alá: »Az Ön odaadó Ralph bácsija«. Így tett akkor is, amikor Jelly az USA-ban volt 1929-ben: »Bárcsak ott lehettem volna, hogy halljam és lássam – tudom, hogy szépen

játszott és igen csinos volt – milyen ruhát viselt? Nagy szomorúsággal tölt el, hogy már több mint egy éve nem hallottam – és minden évben öregebb leszek...« A legutolsó levél dátuma 1957. okt. 18.

Frank Howes említi (megj.: The Music of Vaughan Williams, London, 1954, 97. l., vö. Macleod i.m. 300. l.), hogy az új mű eredetileg az Accademico elnevezést kapta, »mintegy dacolva az összes, nagy vonónyűvő hegedűkoncerttel, Beethoven-tól Max Bruchon, Brahms, Csajkovszkijon, Mendelssohnon keresztül Sibeliusig...« tele van egymást követő kvintekkel, egyszerre megszólaltatott, egymástól kisszekund távolságra lévő hangokból álló akkordokkal, egyéb XX. századi élvezetekkel, és azonkívül sok, agilis játékmódot igénylő résszel. Röviden, olyan mű, ami már annak első eljátszásakor hatással volt Jellyre.

Jelly felébredtette a műben »a megfelelő rapszódia-stílust is, ami olyan sajátosság, amit a zeneszerző nem tud papírra vetni – « : »ez a hajszálpontos kiegyensúlyozottság a féltelenség és a jóízűség között, ami az ő jellegzetesen sajátos, egyéni vonása« – jegyzi meg egy másik kritikus. Ennek ellenére a kritikák langyosak voltak; némelyik tanácstalan...

Jelly sok helyen játszotta a művet: beleértve Edinburghot, Chicagot, és talán – úgy emlékszik – Genfét is. Ez volt az utolsó darabok egyike, amit 1939 nyomasztó augusztusában játszott Wood vezényletével a Queen’s Hallban. Soha többé nem vállalta teljes előadását; de többször is műsorába iktatta az álomszerű középső tételt, amit az emberek legjobban szerettek.

Párizsban, 1921-ben egy másik kortárs zeneszerzővel, Karol Szymanowskival (1882–1937) találkozott, aki virágot küldött neki, mert előadta egy kis darabját, majd bemutatkozott...

A család barátja lett. 1934-ben, amikor dinner-re érkezett Fachiriekhoz, Adila még nem készült el az öltözködéssel, így Jelly jött elő, hogy üdvözlje, amint lefelé ment a lépcsőn, a zeneszobába. Jelly jól beszél franciául, de akkor megbotlott a nyelve. Ahelyett, hogy »micsoda megtiszteltetés« (honneur), meggyőző hangon hallotta saját szájából: »micsoda borzalom« (Quel Horreur!). Szymanowski első meglepetéséből felocsúdva, finoman annyit kérdezett csupán: »C’est si terrible? Est-ce vrai?« (Ennyire borzalmas? Ez igaz?)

Jelly többször is játszotta rövid darabjait, de a súlyosabbak közül csak a hegedűversenyt (akkoriban még csak egy volt), az Op. 35-öt, ami 1917-ben készült, de

1924-ig nem mutatták be, akkor Oziminsky adta elő. Jelly Angliában először a London Symphony Orchestra-val játszotta, 1930-ban. A mű megtanulásához hat hét állt rendelkezésére, ami neki elég hosszú időnek számított, és erre főképpen a Battersea Parkban került sor, mivel szerette a műveket hangszer nélkül megtanulni, kívülről.

De az előadás alkalmával rémület fogta el. Malcolm Sargent – sajátos módján – hirtelen a karmesteri pulton, előtte lévő partitúrába temetkezett, és Jelly azt hitte, cserben hagyta a memóriája. De tovább játszott; és Sargent nemsokára ismét a felszínre bukkant.

Ernest Newman ezen az estén ott volt a Queen’s Hallban, és így szólt szomszédjához: »Nem fogja többet kotta nélkül játszani«. De játszotta, amint valaki – talán éppen maga Newman – írta: »mintha évekig csak ebbe merült volna bele, és semmi másba. Nem lehet egy művészt eléggé tisztelni, aki ennyire elmerül egy mű szolgálatában, amit talán soha nem fog ismét játszani«.

De ez már egy másik oldala volt Jellynek, ami összefért egyéb tulajdonságaival. Egyáltalán nem érdekelte saját karrierje és csak kevéssé a mű karrierje, amit játszott. Játszsa-e ismét, vagy nem, az ő dolga az volt – legyen az bármilyen zene – hogy a kellő pillanatban nyitva álljon a megnyíló muzsika befogadására.”

1924. október 15-én Jelly különlegesen szép ruhát vett fel a Queen’s Hallban. Először fordult elő, hogy a király Promenade koncerten, vagy nyilvános komolyzenei eseményen megjelent, bár néhányan emlékeztek, hogy a György-korszak óta VII. Edward egyszer elment egy vasárnapi hangversenyre.

A koncerten Elgar vezényelt, többen is közreműködtek, Jelly két tételt játszott Beethoven hegedűversenyéből. Amint a Westminster Gazette megírta, a koncerten Jelly aratta a legnagyobb sikert. Visszahívták (a még uralkodó szokások szerint valószínűleg a király kezdeményezésére), majd a közönség szünni nem akaró tapsa közepette még hétszer kellett kijönnie a színpadra.

Közeli barátságba kerül a legmagasabb körökkel. Az akkor két éves Erzsébet hercegnő édesanyja megkérdezi, bevihetné-e kislányát Jelly szobájába, amikor gyakorol. A kislány – aki addig csak katonazenét hallott – meglepetten kérdezi tőle: „Hol van a zenekarod?” Ettől kezdve Jellyt csak a zenekar nélküli Lady”-ként emlegetik ebben a körben.

De vannak igazi barátai is: Helena Viktória és Marie Luise hercegnők, Viktória királynő unokái, akik szeretik a zenét és gyakran megfordulnak Fachiriék házában. Bár sem Adilának, sem Jellynek nincsenek társadalmi ambíciói, meghívásokat kapnak. Egy ilyen alkalommal Jelly a trónjáról előzőt görög királlyal beszélget és igen szánalmasnak találja: „szerencsétlen, tényleg szerencsétlen... és tiszta majomkodás ez az egész, a pukedlizés és felségezés.” (Lásd: Jelly levele Anna Robertsonhoz, Macleod i.m. 301. l., 3. sz. jegyzet)

Amint az Eastern Daily Press 1924. október 1-jén beszámol róla, a 13 év után újra megnyíló Norwich fesztivál alkalmával nem volt könnyű az összegyűlt tömeget távol tartani Bach kettősversenyének előadása alkalmával.

„Még a zuhogó eső sem tudta elzavarni a Queen's Hallnál sorbanállókát a következő hónapban, amikor Jelly a Brahms koncertet játszotta, annak ellenére, hogy Jelly... és Sir Henry Wood (aki tisztelettel adózott Jelly megvesztegethetetlen muzikalitásának, de éppen erőt vett rajta néha előforduló szokása, hogy mereven tartja magát a tempóhoz) elképzelése az előadás folyamán nem teljesen esett egybe.

Jelly szokása szerint, a maga egyszerűelmű módján játszotta a Brahmsot, az első tételt lágyabban, mint a többi előadó szokta, az utolsó táncos tételt »fesztelen vidámsággal és briliánsan«, a szokásos óriási tapsviharral kísérve. Neville Cardus visszaemlékszik rá, hogyan vetette hátra a fejét, és hogyan töltötte meg tartalommal, vele született vérmérsékletének elevenségével az utolsó tétel magyaros ritmusait.” (Lásd: Oswestry Border Counties Adviser, 1931. nov. 18., cikk a Shrewsburyben, a Town Hallban tartott koncertről, F. O. Morris vezényletével. Neville Cardus: Ten Composers, London, 1945.)

Az 1925-ös hangversenyévad Manchesterben fellépő vendégművészei között olyan nevek vannak, mint Cortot, Casals, Suggia és Moiseiwitsch, de – amint a Musical Times helyi tudósítója írja – a legnagyobb sikert Jelly aratja Mozart- és Ravel-előadásával.

„Az a magatartás, ahogyan a zenekar viszonyul az előadóművészhez, a pusztán virtuóz játékhoz viszonyítva »szinte csalahatatlan útmutatás a minőséget illetően«, a legszebb dicséret, amit valaki kaphat: és a Hallé zenekar akkor igen odaadóan játszott.” (Musical Opinion, 1925. ápr. 1.)

A Bach kettősverseny Adila és Jelly előadásában az angol zenei élet egyik cse-

megéjévé válik. Az Evening News kritikusa írja 1931. szeptember 3-án (?):

„Sem a Queen's Hallban, sem másutt nem hallottam olyan harsogó tetszésnyilvánítást, mint ami az utolsó versenymű előadása után tört. Sir Henry Wood lejött a karmesteri dobogóról, leült a cseleszta mellé és velünk együtt tapsolt, amíg a halványárga ruhát viselő Miss. d'Arányi, és sötétbarnába öltözött nővére oda nem mentek, meg nem ragadták a kezét és középre nem vonzolták, hogy velük együtt fogadja a közönség elismerését.” Ötszáz embert küldtek el a Queen's Hall pénztárától és a jegyért állók sora a Great Portland Street-ig ért – teszi hozzá Macleod (i.m. 156. l.).

Jellyben volt annyi emberi esendőség, hogy egyik koncertjét követően, 1920. október 31-én feljegyezze naplójában: a Hall ekkor jobban megtelt, mint előző vasárnap, amikor Szigeti József játszott...

Az Arányi nővérek általában 4 órát gyakoroltak naponta. Jelly szeretett utazás közben gyakorolni. Lefoglalt magának egy fülkét az első osztályon, és ott hegedült.

Jelly 1928-ban ibériai turnén vesz részt, Barcelonában Casals-szal együtt lép fel. Négy alkalommal turnézik Spanyolországban, és többször is jár Hollandiában, Belgiumban, Észak-Írországban és Írországban.

Rabindranath Tagore (1861–1941) összebarátkozik a Fachiri családdal és Jellyvel, gyakran találkoznak, kétszer otthonukban is felkeresi őket.

A francia festő, Charles-Louis Geoffrey-Dechaume képet fest Jellyről. (Amikor meghalt, ez a kép jelent meg róla a The Times-ban.)

A portréfestőként világszerte ismert, 1907 után Londonban élő László Fülöp (1869–1937) mindössze egyetlen ülés nyomán fest képet Jellyről, 1928 augusztusában.

Jelly megbecsültségét jelzi, hogy 1927-ben, Beethoven halálának 100. évfordulóján A. H. Fox-Strangways, a „Music and Letters” alapítója és kiadója cikket kér tőle a centenáriumba, és amint Macleod megjegyzi: „Ez a 3000 szó a legtanulmányosabb írások közé tartozik, amit valaha Beethoven hegedű-szonátáiról olvastam, és megmutatják elkötelezett szellemi függetlenségét.” A következő évben, a Schubert-centenárium alkalmával ismét hasonló felkérést kap.

Joachim születésének (1831. június 28.) 100. évfordulójához közeledve, Jelly már az előző évben előadja a Magyar hegedűversenyt Leedsben, a Norwich fesztiválon pedig a Joachimnak ajánlott

Bruch g-moll koncertet. (Macleod megjegyzi könyvének 167. oldalán, hogy Arányiéknál fennmaradt egy műsorlap, mely szerint Joachim és Brahms magyarországi turnéjukon játszották ezt a művet; Brahms 49-50 éves volt ekkor.)

A Joachim évforduló alkalmával, 1931-ben „volt egy ünnepi hangverseny a Queen's Hallban június 28-án, amelyen Adila, Jelly és Gabrielle, Joachim unokája léptek fel. Gabrielle Joachim a Mária c. operából énekelt egy jelenetet, amit egy befejezetlen Schiller dráma alapján Joachim írt feleségének, Ameliának, mielőtt házasságuk tönkrement, ami Joachim és Brahms összeveszését eredményezte. Tovey vezényelte a New Symphony Orchestra-t, Jelly a Magyar hegedűversenyt (megj.: Koncert in ungarischer Weise, op. 11., készült 1861-ben), Adila a G-dúr koncert Adagio tételét (megj.: 1899-ben írta) és a variációk egy magyar témára (Variationen über ein eigenes Thema, op. 10.) c. szerzeményt játszotta.” (Macleod i.m. 167–168. l.)

A hangverseny alkalmával G. F. Watts Joachimról készült festményét helyezték el a pódium előtt.

Jelly az I. világháború idején találkozik először Myra Hess-szel, a nagyszerű zongoristával. 1917 márciusában lépnek fel együtt először, trióban Arthur Williams-szel. Myra 3 évvel idősebb Jellynél, hamarosan igen megkedvelik egymást, szerető gondosságot tanúsítva egymás iránt. Jelly kedvesen „piskos”-nak hívja Myrát, mivel a „pizkos” szót sohasem tudja kiejteni, Myra pedig tréfásan így kezdi egyik Jellynek írt levelét: „Drágám, te hegedű-nyekergető”.

Jelly 1927. november 19-én zongorakísérőjével, Ethel Hobday-jel Southamptonban a Berengaria fedélzetére száll és elindul New-York felé. Megérkezve rémülten látja a rendkívül feszített programtervet. Kezdetét veszi a turné.

„Amikor éppen a legfáradtabb, cseng a telefonja és Szigeti hangját hallja, aki hízelegve körüludvarolja, megemlítve, milyen kedves és csodálatos barátja volt mindig is Jelly. (Megj.: Szigeti mindössze 9 hónappal volt idősebb, mindketten Hubay-növendékek voltak.) Korábban elvállalta, hogy ingyen fellép Bartók II. hegedűszonátájával, de közben kapott egy csodálatos, jó lehetőségekkel kecsegtető ajánlatot ugyanarra a napra. Mivel látja, hogy Bartók neki írta a művet, fellépne-e helyette?

Jelly elutasította. Nem tud többet vállalni. De Szigeti ismét telefonált és könyörögve kérte; így beleegyezett.” (Macleod i.m. 178. l.)

Jelly és Ethel Hobday 1927. november 26-án lépnek fel először New-Yorkban, a Town Hallban. (Tartini: Ördögtrilla szonáta, Mozart: D-dúr hegedűverseny, Chaconne, Tzigane, Paganini 23. Caprice, De Falla: Nana és Jota, Nicholas Gatty: D-dúr Bagatelle.)

Többek között Jelly fellép Bostonban (dec. 2.), itt Frank Sheridan-nel játssza Brahms d-moll szonátáját.

New Yorkban két fontosabb fellépése van: egy vasárnap esti koncerten, a Metropolitan Operában Bruch hegedűversenyét adja elő, a Metropolitan Orchestra-t Giuseppe Bamboshek vezényli.

A másodikra a Karácsonyt követő napon, a Beethoven Association szervezésében kerül sor Harold Bauer, Myra Hess, Harold Samuel (zongoraművészek), Maria Roemaet-Rosanov (cselló) és Jelly közreműködésével.

„Ezen Jelly és Myra Hess Amerikában első alkalommal adták elő a Ravel Szonátát, megelőzve ezzel Szigetit és magát Ravelt, akik a következő év januárjában játszották.”

(Megj.: Musical America, 1928. jan. 14., vö. Macleod i.m. 303. 1.) Ebből is kiderül, hogy valószínűleg a Ravellal együtt történő fellépés lehetett az a „csodálatos ajánlat a lehetőségekkel”, ami miatt Szigeti Jellyt kérte meg, hogy helyette játssza el Bartók II. hegedűszonátáját.

Jelly Tzigane-előadása az amerikai koncertévad szenzációja lett. A turné végeztével Jelly és Myra még két hangversenyt adnak Havannában, majd visszatérnek Angliába.

„Amikor Myra Hess is hazatért, ketjük népszerűsége olyan fokon volt, hogy a Wigmore Hall kicsinek bizonyult, és – a Léner vonósnégyeshez hasonlóan – a Queen's Hallba kellett áttenni a hangversenyt.” (Megj.: Catholic Herald, 1928. június 15., vö. Macleod i.m. 303. 1.)

Ez a Schubert centenárius éve, és Felix Salmonddal a Columbia számára lemezre veszik Schubert B-dúr trióját.

A következő télen Jelly és Myra ismét Amerikába utazik. Előtte- miként az előző turné előtt is – búcsúhangversenyt adnak Londonban.

Mivel néha külön is fellépnek, Jelly zongorakísérőnek magával viszi testvérét, Hortense-t (Titit) is, aki Emilia Hawtrey néven szerepel a plakátokon.

Általában a Franck szonáta, a Tzigane, egy Figuerido darab és Hubay: Csárdajelentek c. darabja volt műsorán. Jelly harmadik, new-yorki, Town Hall-beli

koncertjének műsorára felveszi a „Sárga cserebogár” c. népdalt is, amit Hubay a 6. csárdajelentben dolgozott fel. (Ez a dallam valószínűleg az 1700-as évek végén keletkezett, lásd: Ethnographia, 1940, 489. 1. A XIX. sz. első évtizedeiben vándorszínészek – köztük Déryné – terjesztették az országban. Petőfi a „Szülőföldemen” c. versében gyermekkori emlékként idézi. „A dallamnak a verbunkoszenével és a kuruc korszakkal való közeli kapcsolatát a sorok végén levő jellegzetes »kuruc kvart« figura árulja el leginkább” – írja Sárosi Bálint, Cigányzene..., Bp., 1971, 137. 1.)

Az amerikai turné Springfieldben kezdődik, ahol Jelly Arthur Turner vezényletével játssza a Mendelssohn koncertet. Lycomingban Hans Kindlerrel és Ossip Gabriloviccsal adja elő Beethoven c-moll trióját és néhány szonátát. Cincinnati-ben az állomásról egyenesen a próbára, majd Reiner Frigyes karmesterhez, ebédre megy.

Sohasem tudja megszokni az amerikai szállodák száraz, meleg levegőjét. De kedves Bergonzi hegedűje is nehezen tűri ezt a klímát. Második new-yorki szülőestjére szombaton d.u. 3-kor kerül sor és fél 12 körül veszi észre, hogy a hegedűláb elkezdett süllyedni. Kétségbeesetten viszi be a hangszert egy közeli hangszerészhez, aki – tekintettel a koncertre – nem tud mást ajánlani, mint hogy engedje tele a fürdőkádat forró vízzel, és akassza fölé a hegedűt, a felszálló gőzbe. A trükk beválik. A láb visszahúzódik az eredeti helyzetbe és a meglazított húrok felhangolása után a hegedű ismét nagyszerűen szól. (Jelly egy szép Carlo Bergonzi-hangszerezen játszott, amiben Joseph Guarnerius cédula volt, és egy igen jó Tourte vonót használt.)

Amint Macleod írja (i.m. 184.1.) 1937-ben Ethel Hobday adakozást kezdeményezett, hogy egy Stradivarit ajándékozzon Jellynek. 1400 font jött össze, de akkoriban egy Stradivari ára 3000 font körül volt. Jelly maga fizette a hiányzó összeget, azzal a megjegyzéssel, hogy ő vásárolta a Stradivari testét, barátai és tisztelői pedig a lelkét... A Bergonzit unokahúgának, Adriennek adta 15. születésnapjára. Adrienne 1965-ben Isaac Sternnek adta el a hangszert, s ezzel nemcsak Sternnek, de Jellynek is örömet szerzett, aki Sternt „ideális hegedűsnek” nevezte. (Macleod i.m. 184.1.)

Amerikából Londonba visszatérve (1930) Jelly és Myra számára nem jelent gondot kamarakonzertekre megtölteni a Queen's Hallt. Három egymást követő

szombaton adják elő Beethoven 10 hegedűszonátáját.

1935-ben, Gaspar Cassado-val kiegészülve megalakítják a New Trio Ensemble-t

Adila és Jelly 1933-ban kezdenek kutatni Schumann lappangó d-moll hegedűversenye után. A keresésben barátjuk, báró Erik Palmstierna, Svédország londoni követe van segítségünkre. 1933. szept. 14-én táviratozik Adiláéknak, hogy a Porosz Állami Levéltárban megtalálta a hegedűversenyt. (Macleod i.m. 191. és 304. 1.)

De ezzel még nem hárult el az akadály a mű előadása elől. Amint Schumann lánya, Eugénie 86 éves korában leírta „Über das letzte Werk ihres Vaters Robert Schumann” c. írásában. (amelynek nagy részét a The Times 1938. jan. 15-én „A Plain Statement” címmel közölte), annak idején édesanyja, Clara Schumann, Joachim és Brahms úgy döntöttek, hogy a hegedűverseny ne kerüljön nyilvánosan előadásra „nicht jetzt und überhaupt nicht.”

Macleod (i.m. 189. 1.) így ír erről: „Általános volt a nézet azok között, akik még emlékeztek rá, hogy Joachim, Clara Schumann és Brahms hosszas tanulmányozás, megbeszélés, és egy, a Lipcsei Gewandhausban 1867-ben, Joachim általi, szűk körben történt futólagos átjátszást követően szomorúan jutottak arra az elhatározásra, hogy a mű már Schumann szellemi leépülésének jeleit mutatja (megj.: 1856-ban hunyt el) az invenció kontrollja és az állandó inspiráció hiánya tekintetében; hogy Clara Schumann megkérte Joachimot, írjon egy új finálét, de ő ezt elutasította; és hogy Clara Schumann 1896-ban, és Brahms 1897-ben bekövetkezett halálát követően Joachim valahol letétbe helyezte a művet, azzal a kikötéssel, hogy a Schumann 1856-ban történt elhunytát követő 100 éven belül nem kerülhet kiadásra, vagy előadásra. Mindhárman leplezték érzéseiket Schumann előtt.”

A kotta Joachimhoz került, aki ráírta, hogy a mű soha nem kerülhet a nyilvánosság elé. Joachim halála (1907) után nagy mennyiségű kézirat került eladásra, és az Állami Levéltár – élve a lehetőséggel – megszerezte a művet. Joachim legidősebb fia, Johannes eladáskor úgy módosította a megjelentetési tilalmat, hogy 100 évig nem adható ki.

Tovey a The Times-ban megjelent cikkre válaszul megírta, hogy tapintatlanság lett volna a mű megjelentetése a szellemileg megromlott állapotba került

Schumannnal szemben, akit emiatt a kritikusok igyekeztek leszólítani, s ezzel egész életműve veszélybe került.

Reginald McKenna, egy bankár-politikus felesége, Jelly barátnője 1934 novemberének elején látogatást tett Berlinben, az angol követségen. Palmstierna javasolta neki, tudja meg pontosan, hogyan szól a tilalom szövege, hátha van valamilyen legális kibúvó. Azt is javasolta – nem kis naivitással – hogy az ügyben az angol követ forduljon közvetlenül Hitlerhez (lásd: levél báró Palmstiernától Pamela McKenna-hoz, Berlin, 1934. nov. 2., vö. Macleod i.m. 304. l., 8. sz. jegyzet).

Reginald McKenna a Levéltár főigazgatójához fordult, aki megmutatta neki a kéziratot (nem tudni, melyiket, mert volt egy verzió, amit a kottamásoló írt és Schumann javított ki, volt egy nem Schumann által írt zongorakivonat, egy szólóhegedű szólam, és egy teljes zenekari partitúra, amiben legalul szerepelt a zongoraátirat is), és ő – aki jó muzsikus volt – leírta azt, bár több beszámozott, üres ütemet is talált benne. Szeretett volna fotókópiát kérni Jelly számára, de kérését az igazgató elutasította (lásd: Mrs. McKenna levele Jellyhez 1934. nov. 3., vö. Macleod i.m. 194. l.).

Az ügy felkeltette a német zenetudósok érdeklődését is, és Hermann Springer francia nyelven, a La Revue Musicale-ban, 1935 decemberében Les Péripéties du Concert pour Violon Inédit (Bonyodalma a kiadatlan hegedűversennyel kapcsolatban) címmel cikket jelentetett meg, idézve Joachim Andreas Moserhez (Joachim-tanítvány, Zimonyban született 1859-ben!) írt levelét, hozva benne Schumann Joachimhoz írt, megindító felkiáltását: „*Oh, ha hallhatnám az Ön előadásában d-moll koncertemet, amiről Clara olyan lelkesedéssel beszél!*”

A hivatalos szervek végül a tilalmat feloldják, azzal, hogy azt a vezető német hegedűs, Georg Kulenkampf 1937. szept. 24-én mutatja be. (Macleod i.m. 304. l. 9. sz. jegyzet).

Willy Strecker, a mainzi Schott cég vezetője Londonba érkezve döbbenet telefonálja Adilának: döntés született, hogy a tiszta teuton-vérű Schumann művét árja művésznek kell előadni. Strecker is sértve érezte magát, mert a „bebörtönzött hegedűverseny” kiszabadítása érdekében tett erőfeszítései ellenére a kiadás jogát a Breitkopf cégnek akarták adni.

Strecker közbenjárására végül úgy döntenek, hogy Kulenkampf játssza először 1937. okt. 19-én, Arányi Jelly okt. 20-án, Londonban, egy BBC-koncert alkalmá-

val, és Yehudi Menuhin egy későbbi időpontban, az Atlanti óceán túlsó oldalán. Közben Kulenkampf koncertjének dátuma nov. 13-ra módosult, így a Menuhin által már leköttött nov. 3-át le kellett mondani. De a BBC még nehezebb helyzetbe került, hiszen egy hónapra előre leköttött programmal dolgozott.

Macleod írja (i.m. 196. l.), hogy „*az esetből nemzetközi diplomáciai szintű ügy lett. Sir Adrian Boult (megi.: 1930–50-ig a BBC Symphony Orchestra, ezt követően a London Philharmonic Orchestra karmestere) azt tanácsolta Jellynek, írjon a miniszterelnöknek. De Jelly nem volt harcias, és személyét illetően az önteltség látszatát is el akarta kerülni a nyilvánosság előtt... Írt Neville Chamberlain-nek, aki azt válaszolta, hogy a Külügyminisztérium fel fogja emelni szavát az ügy érdekében Berlinnél, és reméli, minden jól alakul majd, mivel ő maga is szeretné hallani Jelly előadásában a darabot.*” (Levél Neville Chamberlain-től Arányi Jellynek, 1937. szept. 25. vö. Macleod i.m. 198. l. és 304. l. 14. sz. jegyzet. Itt jegyezzük meg, hogy Chamberlain 1937. május 28-tól már miniszterelnök volt.)

Közben a németek ismét módosítják a bemutató időpontját és Strecker okt. 2-án ír Boultnak, hogy halasszák el Jelly koncertjét február 16-ig.

Jelly készül az előadásra, 1938 márciusában kapja meg a kottát, de nem teszi neki Hindemith átdolgozása, pedig előzőleg Tovey biztosítja Jellyt, hogy meg lesz vele elégedve. Hindemithet már a jelenkori zeneszerzői problémák kötötték le, a hagyományos gondolkozásmód távol állt tőle. A versenymű amúgy is eléggé meg volt „spékelve”, és ezt az átdolgozás még csak fokozta.

Így Jelly maga fog neki az átdolgozásnak. Mintegy 200 ütemet változtat meg, de csak a szólórészben. Amikor elkészül, Suffolkba utazik, Tovey-hoz, hogy átjátsszák a koncertet. Amikor a végére érnek, Tovey vidáman felpattan, és zongoraszékét háromszor megpörgetve felkiált: „Látja, milyen jó munkát végzett Hindemith! Nyugodtan bízhat minden hangjában!”

Végül 1938. február 16-án, a Queen's Hallban Jelly előadásában, a BBC Symphony Orchestra kíséretével és Sir Adrian Boult vezényletével felcsendül Schumann d-moll hegedűversenye.

A koncertet a következő vasárnap egy körzeti rádióstúdióban megismétlik, Jelly márc. 25-én Edinburgh-ban játssza, a koncert előtt öt héttel már alig lehet jegyet

kapni. Még több helyen, így Lausanneban és Genfben is előadja.

Az egyik nyáron Jelly Oxfordban játszik. Koncert után egy kerti összejövetelelen hegedül, ahol Einstein is jelen van. Másnap este már együtt játszzák a Deneke családnál Mozart g-moll és Esz-dúr kvintettjét

Jelly hosszú ideig magyar állampolgár marad, csak 1935-ben, V. György király ezüst jubileuma alkalmával kéri „hálából” az angol állampolgárságot (lásd Macleod i.m. 207. l.)

1933-ban a munkanélküliség kritikus méreteket ölt Angliában. Jelly Katharina Tennant segítségével leveleket ír az ország nagyobb templomai részére, hogy segélykoncerteket szeretne adni.

A koncertek elkezdődnek, a templomok tömve vannak, és Jelly valójában ekkor szembesül vele, mire is vállalkozott. „Úgy meg vagyok hatva... Nem találok szavakat... olyan csodálatos volt” – írja naplójába a durhami koncert után. Július 10. az első alkalom a Westminster Abbey történetében, hogy hangverseny céljára engedik át. Itt Adila is közreműködik Purcell két hegedűs Golden Sonata-jában, a Spohr duo Andantetételében és a Bach kettősversenyben. A 3000 ülőhely sem elég, százak ülnek a földön, köztük sok munkás (lásd: The Tatler, 1933. július 19., vö. Macleod i.m. 210. l., és 306. l. 13. sz. jegyzet).

A koncerteken nincs belépődíj, csak önkéntes adakozás. A turné Yorkban kezdődik és Canterbury-ben végződik. Csak a Westminsterben több mint 500 fontot gyűjtenek, a turné bevétele 1560 font, és a brit kormány további 1000 fonttal növeli meg a befolyt összeget. A költségek (nyomtatvány, szervezés, reklám) mindössze 45 fontot tesznek ki!

A sorozat után meghívást kap a windsori kastélyba, hogy a St. George's Chapel-ben is játssza el műsorát, és a királyné kifejezett óhaja, hogy a sok jótékony célú fellépés után a felajánlott honoráriumot fogadja el.

Bár az anglikán templomokban is megnyílik szíve egy nála nagyobb hatalom előtt, ha játszik, Jelly a Who's Who által kért életrajzi szócikk végére határozottan beírja: római katolikus vallású.

*

Adilához visszatérve említjük meg, hogy az I. világháború utáni első fellépésére 1919 márciusában kerül sor Bournemouth-ban. Gyakran hívják játsszani előkelő családokhoz, vagy éppen a királyi család tagjainál tartott összejövetelekre, sok esetben Jellyvel és egy

énekessel együtt. Ilyen alkalommal 20 guinea körül van a honorárium a Promenade-koncertekért kapott 5 fontnyi gázszámla szemben...

Kivételesen energikus személyiség, amint naplójának következő bejegyzése mutatja: „Öt órát gyakoroltam. Elmentem vásárolni. Igen jól sikerült partyt adtam mintegy 80 vendéggel.”

Buzgalmának köszönhetően igen jó tanár válik belőle, 1934 táján 24 növendéke van egyidőben.

Férje Alec is rendszeresen részt vesz a lakásukon tartott kamarazenei esteken Landolfi csellójával, kifinomult ízlése és előadói stílusa jól illik Adila, Jelly és a többiek játékához.

Adila repertoárja igen gazdag, gyakran szerepelnek műsorán új, vagy ritkán hallott művek is. Így Arthur Somervell Konzertstück c. darabját 1924-ben játssza, hegedűversenyét 1932-ben Edinburgh-ben adja elő a Reid Orchestra-val. 1926-ban kétszer játssza Janacek szonátáját, 1928-ban az Eastbourne Festival alkalmával Respighi Concerto Gregoriano-ját, Londonban Tovey-val Hindemith (op. 11.) hegedűszonátáját, majd Dublinban is.

1929-ben (a Brockhaus lex. szerint 1930-ban) Gustav Holst 2 hegedűre írt új versenyművét Adilának és Jellynek dedikálja.

A mű április 3-án hangzik el a Royal Filharmonik Concert-en, Oskar Fried vezényletével.

1930 márciusában Maurice Cole a partnere Castelnuovo-Tedesco: Sonata quasi una Fantasia c. művének előadásában.

1930-ban R. O. Morris ajánlja hegedűversenyét Adilának, a koncert színhelye a Wigmore Hall, a karmester Arthur Bliss. Ezen a koncerten a Concerto Piccolo for two Violins and String Orchestra c. mű is elhangzik Adrian Boult vezényletével, Jelly közreműködésével (lásd: Daily Telegraph, 1930. nov. 15. és Sunday Times, 1930. nov. 16. vö. Macleod i.m. 234. l. és 308.l. 39. sz. jegyzet).

Újdonságnak számít Londonban Ernest Chausson Concert pour Violon et Piano-forte c. műve is: 1933 februárjában Adila Würherrel adja elő a Wigmore Hallban.

Két évvel az I. világháború után Adila és Alec megnézik Velencét, majd meglátogatják Taksonyt Budapesten. 1922 júniusában Taksony Londonba utazik, néhány hónapos szabadságra, és visszafelé vele jön Adila és Jelly. Ausztriában, Veldenben egy kis házat bérelnek két hónapra, úgy mint régen. Taksony nov. 1-én utazik vissza Budapestre.

Adila nemcsak Angliában játszik. Bécsben (Mittlerer Konzerthaus-Saal) és Hágában ad szólóestet. A Berliini Filharmonikusokkal Mozart A-dúr versenyművét, egy másik alkalommal Beethoven koncertjét játssza.

Scheweningen, Köln, München után Olaszország következik.

„A Santa Cecilia-koncert után Mussolini a Palazzo Venezia-ba hívja. Bár Adila nem foglalkozott politikával, elítélte a fasiszta rendszert, és nem akart menni. De nem lehetett az idő hiányára hivatkozni; a beszélgetést követően őszintén bevallotta, hogy a maga részéről elbűvölőnek találta a Duce-t, mint ahogy több diktátorról is ez a hír járja magánéletét illetően. Mussolini említette, csalódást okozott számára, hogy Adila nem hozta magával hegedűjét, mivel ő is hegedül, és szerette volna hallani. Hegedűk tucatjait kapta ajándékba, amikkel nem tudott mit kezdeni: »Egy embernek csak egy hegedűre van szüksége. Ezért ha hallom, hogy valamelyik szegény muzsikusként nincsen hangszere, küldök neki egyet.« (Macleod i.m. 239. l.)

Adila háromszor megy a pápához audienciára, utoljára már idősebb korában, személyes találkozóra.

Első lemezfelvételére 1924-ben kerül sor, egy hónappal később megint hívják, majd a rákövetkező évben ismét. Ő az első komoly brit muzsikus, aki játszik a brit TV-ben, még a kísérleti adások idején, 1932-ben.

1930-ban, 70 éves korában meghal Taksony. Jelly éppen New-Yorkban van, Titi és férje pedig Bostonban. Adila és Alec azonnal Budapestre utaznak, a temetésre. Pedig Taksony már nagyon készült, hogy júniusban Londonba utazzon, hogy láthassa unokáját, Adriennet. Új frakkot rendelt magának.

Nyugodtan halt meg, csak azt sajnálta, hogy gyermekei nem lehetnek vele. Mint egykori rendőrkapitány, díszes temetést kapott, 1000 rendőr, 150 lovas rendőr és a rendőrszenekar részvételével.

Fachiriék Londonban, a Netherton Grove 10-ben laktak (1919. április 1-jén költöznek be, Jelly 1927-ben költözik hozzájuk). A házban vendégszobák vannak, a kertben nagy ebédlőt alakítanak ki, ahol 100 ember is elfér. Gyakran tartanak házi hangversenyeket, és más külföldi hírességek mellett Bartók is megfordul náluk (Macleod i.m. 243.l.).

Amint a londoni társasági lapok is megírják, ez azon helyek egyike, ahol a legfinomabb ételek vannak, főleg, ha Adila maga készíti el azokat. Egyszer

egyik barátjuk így ír Jellynek: „Nincs még egy ház Londonban, ahol annyi melegséggel szeretettel és szíves fogadtatással találkozom mindig, mint a Netherton Grove 10-ben.”

Adila szabad idejében szívesen olvas, emellett a tenisz, úszás, bridzs, póker, filmek és a scrabble nevű (betűkirakásos) játék tartozik kedvenc időtöltései közé.

Házasságuk tizedik évében születik leányuk, Adrienn. Az amerikai állampolgárságú Alec 1919-ben lesz angol állampolgár.

Sajnos Alec egészségi állapota nem egészen stabil és 1939. márc. 27-én, kétoldali tüdőgyulladás és egyéb komplikációk következtében meghal. Ezzel a Netherton Grove-beli boldog időszak végleg lezárul.

Adila és Jelly előbb Edinburgh-be mennek, majd Londonban keresnek maguknak másik lakást. És ekkor tör ki a háború.

A koncertélet megszűnik, 1939 novemberében elköltöznek Londonból. A háború nagy részét Oxfordshire-ben, Sir Donald Somervelléknél töltik, és úgy megszeretik a helyet, hogy egy kis házat építenek itt. Mindkettőjük nagy bánatára Adrienn bentlakásos iskolába kerül. A háború közepén Oxfordban fejezi be tanulmányait, majd a Royal College of Music-ba kerül, hegedűtanára Albert Sammons.

1939-ben meghal Tovey. „Soha, de soha nem tudom eléggé megköszönni Önnek mindazt a segítséget és tanítást – nemcsak zenei, hanem egyéb tekintetben is – amit Öntől kaptam” – írja Adila, amikor egészségi állapota miatt Tovey már nem képes zongorázni.

Adila tanít, de a koncerteket sem hagyja abba. 1942 márciusában bemutatja Armstrong Gibbs: Suite for Violin and Small Orchestra (op. 101) c. művét Windermere-ben, és szeptemberben Manchesterben, a rádióban is eljuttatja, Sir Adrian Boult vezényletével.

1943 júniusában – hét évi szünet után – ismét fellép egy Bach-koncerten a Wigmore Hall-ban, a Jacques String Orchestra-val, ahol két versenyművet játszik (karmester nélkül), valamint a Chaconne-t és a c-moll szonátát Bertram Harrisonnal.

1943 novemberében Adila és Jelly visszatér Londonba, és Adila még az év során két koncertet ad. Folytatja a koncertezést vidéken, a háború után kétszer játszik Rómában, majd 1951-ben a Wigmore Hallban. Adrienn – aki nem akar hívatásos hegedűs lenni – még ebben az évben

egy olasz fiatalemberrel jegyzi el magát, s a házasságot követően Firenzébe költözik.

Az 1951-es Wigmore Hall-beli koncert más szempontból is jelentős esemény: Adila Brahms 21 magyar táncát játssza, a programismertetést is ő maga írja. Úgy tűnik, visszatérnek a Budapesten töltött, fiatalkori évek emlékei.

1952 márciusában Sherrin kíséretével adja elő a Tánccokat Londonban, Mosztrasz és Lobacsev Tatár szvitjével együtt.

1955-ben Londonban ismét előadja a Tatár szvitet, és akkor játssza el nyilvánosan először a Bartók által – sikeres zeneakadémiai koncertje után – neki írt kis darabot.

Macleod így ír erről: „*Ennek Bartók adta a »November 23-ika emlékére« címet; és ezzel a címmel mutatta be a darabot, a világon először, ötven év elteltével. Az ifjúkori, strausszos kis darab romantikusan és szalonosan hangzott annak a generációnak, akik Bartókot – aki 1945-ben hunyt el – később a kor négy vagy öt legnagyobb zeneszerzője közé sorolták.* (Megj.: itt hívjuk fel a figyelmet, hogy a The Times 1955 július 11-i és a Daily Telegraph 1955. július 7-i száma leírja, hogy a darab Siciliana stílusban kezdődik, rapszódiaszerűvé fejlődik, majd halkán, szordínóval visszatér a dallam. Lásd: Macleod i.m. 259. l. és 310. l. 10. sz. jegyzet.)

De Adila elbűvölő és csendes vágyódással teli játéka igazolta annak megkésett bemutatását, és sokan kérték, ismételve meg előadását, aminek a következő évben eleget is tett.”

1956. okt. 22-én három szonátát játszik a Wigmore Hallban Rainer von Zastrowval (Schumann d-moll, Beethoven c-moll, Respighi c-moll), de a sajtóban (The Times, Daily Telegraph) már ott a burkolt célzás: „... a Schumannban voltak pillanatok, amelyeknek Mme Fachiri a hírnevét köszönheti...”

Egyre magányosabbak Adrienn nélkül. Meghozzák a döntést: a Firenze melletti Bellosguardo-ba költöznek. Jelly számára a távozás szívettépően fájdalmas: itthagyni a barátokat, a jó koncertlehetőségeket.

De Bellosguardo sok szempontból kárpótolja őket. Adila kertészkedik, tanít, gyakorol és folytatja a fellépéseket Jellyvel.

1959. aug. 12-én Sienába utaznak, ahol a 83 éves Casals tart mesterkurzust. Amikor meglátja őket, először nem hisz a szemének, majd mindenkit elküld, megöleli, megcsókolja őket és boldog, hogy ismét együtt lehetnek. „Több élet volt a játéka-

ban, mint egy 16 éves fiúnak” – mondja róla Adila.

1960-ban felkérlik őket, játsszák el Bach kettősversenyét Londonban, a St. James templomban, jótékony célra. A templom tömve, a bevétel 174 font.

1962 októberében a BBC közvetíti azt a National Gramophone Society által, 1927-ben készített felvételt, amelyen Adila Tovey-val játssza Beethoven G-dúr (op. 96) szonátáját. Ez az utolsó elismerés, amit Adila Angliától kap.

Decemberben kisebb kelés-operációra kell mennie, majd néhány nap múlva a szíve miatt szorul kezelésre. Mindig magas volt a vérnyomása.

1962. december 15-én hal meg Jelly karjaiban.

*

Jelly angliai koncertjei miatt csak 1958. okt. 30-án utazik el Firenzébe. Bellosguardo-ban a kilátást „isteninek” találja a Montemorellora és az északi hegyekre, a kert tele virágokkal és madarakkal.

Született kacérkodó volt és az is maradt egész életében – írja róla Macleod. „*Az ember csodálkozik, hogy nem ment férjhez... Ha Kelly életben marad, lehetett volna belőle valami. Vagy talán a zongorista Tom Spring-Rice-al is.*” (ő 1934-ben halt meg.) „Irtó klassz” – tartották róla az iskolákban, ahol annakidején koncerteket adott. Halála után írta róla valaki Macleodnak: „*Ahogy minden fiú Eatonban, az 1920-as években, én is teljesen bele voltam esve.*”

Jelly hall néhány kiváló hegedűst Firenzében. Isaac Stern 1965. június 14-i Brahms koncert-előadásáról írta: „*Úgy játszott, mint egy Isten.*” Stern koncert után meglátogatja Jellyt, kipróbálja hegedűit.

Jelly csodálattal adózik David Ojsztrahnak is „*óriásaink egyikének. De ő is a biztonságra törekedett játékában*” – mondja róla, Heifetzre utalva. „*Úgy gondolta, Heifetz feláldozta az átélést és a bájt a technikának*” – írja róla Macleod (i.m. 278.l.).

Adila 1961-ben hallja először Kogant felvételtől: Brahms d-moll szonátáját játssza. „*Időnként csodálatos, de sok mindent tudnánk neki mondani erről, és meg is teszem, ha valamikor találkozom vele*” – írja Jellynek 1961. június 12-én.

Jelly találkozik vele. Kogan firenzei koncertje után bemegy hozzá a művészszobába. Kogan ismeri Jelly nevét, híre hozzá is eljutott. Jelly meghívja feleségével együtt Bellosguardo-ba, vacsorára.

Koganék 1965-ben ismét jönnek. Koncert után Jellyt szállodájukba viszik

és egy nagy, ezüst számovárt adnak át neki, tiszteletük jeléül. Heteken keresztül cipelték magukkal, a turné alatt...

Jelly rendkívül segítőkész, jótét lélek, „egy szent” – ahogy gyakran mondják róla. Az utcai zenészek látványára mindig könnyet csal a szemébe, és adakozik. „De Snookie, én is kerülhettem volna ebbe a helyzetbe!” – mondja egy ilyen alkalommal barátnőjének, aki erre megszégyenülten elhallgat.

Adila halála igen megviseli. De gyakorol tovább, és játszik összejöveteleken, templomokban, gyakran Adriennel együtt. 1965. okt. 5-én lépnek fel utoljára a Castello del Trebbio-ban, 20 mérföldre, Firenzétől északra (Händel: Szonáta 2 hegedűre, Bach: C-dúr szonáta, Vivaldi: D-dúr szonáta).

1966. március 30-án, hirtelen éri a halál.

A krónikás – 34 év elmúltával – szeretne búcsút venni tőle. Huxley 1915 augusztusában, Jellyhez írt versének sorai jutnak eszébe:

„... sok-sok év pókhálójára
Az Idő szötte, vékony hálóra
Új tavaszok harmatcseppei terültek
S az elmúlást borító levelei a halálnak
Mind tovatűntek...”

Múltba tűnt évek eseményeit élénk varázsoló harmatcsepp... Vajon írásunknak sikerült-e „az elmúlást borító levelek” mélyén meglelni Arányi Jelly titkát?

Szigeti József írja „Beszélő húrok” (Bp., 1965, 79. l.) c. könyvében: „*Az 1937-es brüsszeli nemzetközi Ysaye-versenyéről szóló jelentésében Flesch Károly, aki Thibaud-val és velem együtt a zsűriben foglalt helyet, azt írta, hogy a lélek helyét a technikai tudás foglalta el. »Noha mesterségbeli és mechanikai készségük felülmúlhatatlan, eltűnt minden szívhang és eltűnt a zene miszticizmusa.*»

Ki volt hát ez a hegedűs, aki ismerte a „szívhangok” titkát, „aki gazdag fantáziáját, magával ragadó temperamentumát... az előadott szerzemény költői tartalmának szolgálatába állította” – miként a szűkszávú lexikon – szócikk (Zen. lex., Bp., 1965.l., 83.l.) is utal rá?

A zene az életről szól. A Jelly halála előtti napon egyik barátja, Oxfordban levelet kapott tőle. A levél utolsó szavai ezek voltak: „Itt a tavasz, új élet kezdődik, a szeretet örök.”

Ilyen volt Arányi Jelly. Nemsokára lett volna 73 éves.

Rakos Miklós